

основных понятий конституционного, трудового, семейного и международного права с их привязкой к сфере образования, а именно функционирования общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: руководитель общеобразовательного учреждения, управленческая компетентность, правовая компетенция.

Summary

I.M.Darmanskaya

The Characteristic of the Legal Competence of the Head of an Educational Institution in the Context of Managerial Competence

The article analyzes the content of legal competence of the head of an educational institution that is an integral component of his managerial competence. The legal competence of the head master is shown through the necessity of possessing of legal information with its reference to the educational and administrative activity. Legal competence of the manager of general educational establishment has to be formed by means of acquiring of the norms of law branches by the future specialist. Due to this the author reveals the content of the basic notions of constitutional, administrative, criminal, employment, family and international law with their binding to the educational sphere, in particular to the functioning of general educational establishment.

Key words: head of an educational institution, managerial competence, legal competence.

Дата надходження статті: «22» березня 2013 р.

УДК 371 (045)

О.І.ДЕНИЩИК,

кандидат педагогічних наук

(м.Хмельницький)

Етика як системоформуючий чинник виховання студентської молоді в процесі професійної підготовки майбутніх юристів та управлінців.

У статті зосереджено увагу на обґрунтуванні об'єктивної необхідності та історичної зумовленості подальшої гуманізації освітнього процесу у вищій школі шляхом посилення ролі етики як системоформуючого чинника виховання студентської молоді.

Ключові слова: етика, мораль, гуманізація, навчально-виховний процес, цінності, студенти, виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... XXI століття привнесло для земної цивілізації небувалі досягнення в технологічних, наукових і соціально-політичних сферах. Водночас найвидатніші досягнення науково-технічного прогресу обернулися катастрофічними наслідками для людини. Глобальна екологічна криза, потім економічна, а тепер і фінансова, що насувається, проблеми голоду і хвороб, алкоголізм, наркоманія, тероризм, корупція, безкінечна черга техногенних катастроф, цинізм, брехня, рабство, торгівля людьми стали вже давно планетарними явищами.

Як зазначає Т.Алшеева (РБ), замість царства розуму і любові, соціального добробуту і справедливості, мирного співпрацювання та взаєморозуміння, людство навіть не зможе в найближчому майбутньому забезпечити своє існування. Дослідниця робить висновок, що наша епоха – це епоха прогресуючого регресу духовно-моральної та гуманістичної складової людського буття, епоха, котра змушує ставити під сумнів розумність самого розуму [1, с.3].

У цих умовах багато вчених і, зокрема, В.Канке (РФ), говорять про системну кризу сучасної цивілізації, визначаючи першопричиною такого стану те, що етика була відтісна на задвірки науки. Відбувається майже повсюдний ріст глобального імморалізму. Більше того, етика, яку називають наукою про мораль, стала попелюшкою в університетських аудиторіях та сфері освіти в цілому [2, с.7].

Аналіз досліджень і публікацій... Проблеми моралі та етики як суттєвої і змістової сфер соціального та духовного розвитку людства та людини зокрема завжди були важливими. Про це свідчать вислови відомих усьому світові філософів та науковців. Так Аристотель, давньогрецький філософ, логік і ритор, визначав етику як практичне вчення щодо дослідження шляхів досягнення людиною бажаних цілей та благ. І.Кант наголошував, що загалом серед всіх понять – поняття моральності найважливіше. К.Ушинський говорив, що вивчення науки немає сенсу, якщо людина аморальна. Відносно цієї проблеми висловлював свої думки М.Добролюбов. Він говорив, що є багато видів освіти, але найбільше значення має моральна освіта. А.Ейнштейн підкреслював, що доля людства залежить не тільки від технічного прогресу, а й від його моральності. Отже, в

процесі суспільного розвитку проблеми етики та моралі стають все більш актуальними, і вимагають не тільки теоретичного обґрунтування, але і практичного рішення [3, с.29].

Проблемам посилення ролі етики в суспільстві на всіх етапах його історичного розвитку значну увагу приділяли Г.Гегель, Г.Сковорода, Л.Кольберг, А.Макаренко, В.Сухомлинський. Питання етики, моралі та моральності розроблялись в наукових дослідженнях (дисертаціях, монографіях тощо) К.Байші, В.Бакштановського, І.Беха, Л.Бурдейної, Г.Васяновича, І.Грязнова, Т.Гугніної, А.Гусейнова, В.Діуліної, С.Крука, В.Лозового, О.Лукач, М.Нинюк, М.Рудакевич, О.Сухомлинської, Л.Хоружої та інших вчених.

Так Ф.Якубов, ректор Кримського інженерно-педагогічного університету, стверджує, що у суспільстві, де спостерігається падіння моральності, чекати підйому економіки і розквіту країни, а тим більше успіху від реформ – нонсенс [4, с.4].

Очільники різних релігійних конфесій у своїх роздумах про фундаментальні основи людського суспільства зазначають, що є глибокою помилкою вважати базисною цінністю економічні чи то політичні відносини. Адже жодна політична й економічна система не здатні запобігти конфліктам, війнам, корупції, забрудненню навколишнього середовища – всьому тому, що загрожує самому існуванню людства. На їх думку, такими фундаментальними базовими цінностями є *моральна природа* людини та *духовно-моральні основи* її життя [5, с.1].

Зважаючи на актуальність виховання молодого покоління і, зокрема, студентської молоді, вимоги до організації цього процесу набули відображення у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, Концептуальних засадах гуманітарної освіти в Україні, Концепції національного виховання студентської молоді та інших нормативно-правових документах.

Виклад основного матеріалу... Всесвітньовідомий Ю.Шрейдер наголошує: «Наша планета хвора ... Потрібно шукати причини хвороби, які лежать у самій культурі, у сфері *людських цінностей*» [1, с.3].

Існують різні способи і принципи класифікації та ієрархії *цінностей*. Можна виділити цінності-цілі, або вищі (абсолютні) цінності, та цінності – засоби (інструментальні цінності). Також виділяються цінності позитивні та негативні, матеріальні і духовні, когнітивні, етичні та естетичні цінності тощо. Всі вони між собою перебувають у тісному взаємозв'язку та єдності, утворюючи цілісність світу кожної людини, створюючи основу її світогляду. Важливо визначити і структурувати *фундаментальні базові цінності особистості*, які є необхідною умовою життєтворчості, в якій людина проявляє свої духовні здатності до світоперетворення, самоідентифікації і самоактуалізації [6, с.25–26].

Визначаючи етику як системоформуючий чинник виховання студентської молоді, вважаємо за необхідне звернути увагу на сучасні теорії *загальнолюдських цінностей*. Так, на думку О.Вишневського, М.Фіцули та інших учених до загальнолюдських цінностей, які мають універсальне значення і необмежену сферу застосування, належать: добро, правда, любов, чесність, гідність, дружба, краса, мудрість, справедливість, гуманність [7, с.241].

Ізраїльські вчені (Ш.Шварц) та інші розробили *теорію базових життєвих цінностей* і за допомогою опитувань, проведених на невеликих вибірках учителів і студентів у десятках країн світу, підтвердили її. Згодом Ш.Шварц і його співавтори продемонстрували численні зв'язки базових цінностей із різними характеристиками індивідів і країн (культур). Дослідження цінностей Ш.Шварца базувалося на його теорії універсальних базових цінностей. Виведені параметри базових цінностей були перевірені більш ніж у 60 країнах (культурах). Переваги цієї методики полягають у тому, що вона є найбільш методологічно розробленим способом виміру базових цінностей. Крім цього, вона використовувалась для аналізу цінностей у «Європейському соціальному дослідженні», до якого у 2004 р. долучилася й Україна.

Ш.Шварц і його колеги виділили 10 базових цінностей: *влада* – соціальний статус і престиж, контроль або домінування над людьми і ресурсами; *досягнення* – особистий успіх та його демонстрація через досягнення і здібності, які відповідають соціальним стандартам; *гедонізм* – власне задоволення і чуттєва задоволеність; *стимуляція* – життя, переповнене гострими відчуттями, новизною і складними завданнями; *самостійність* – незалежність у мисленні й прийнятті рішень, творчість, пізнання; *універсалізм* – розуміння, висока оцінка і захист благополуччя усіх людей, а також природи; *толерантність*; *доброчливість* – збереження і підвищення благополуччя людей, з якими особа часто спілкується; *традиція* – повага і прийняття звичаїв та ідей, які походять від традиційної культури і релігії, прихильність до них; *конформність* – уникання дії і схильностей, які могли б засмутити інших людей або спричинити їм шкоду, а також порушити соціальні вимоги і норми; *безпека* – гармонія і стабільність суспільства, відносини із людьми і самої людини.

Порівняння ціннісного профілю України з профілями інших країн свідчить, що особливі близькі до нього профілі Польщі та Словаччини, а найбільше відрізняється ціннісний профіль України від профілів Естонії та Великої Британії. Найвище значення для України і її культури мають влада, традиція та безпека [8, с.72–73].

Як бачимо, до моральних цінностей можна віднести умовно лише «добročинність і гедонізм», а наявність таких цінностей як «влада» та «досягнення» програмуєть протиріччя в стосунках і між людьми, і між країнами.

У протигагу згаданим цінностям найбільш широко моральні цінності відображені в «Українській хартії вільної людини», оприлюдненій групою «Перше грудня» 1 грудня 2012 р. [9].

У науковому дослідженні О.Лукач зазначає, що до особливостей студентського віку належать: прагнення до визначення своїх життєвих цінностей; посилення свідомої мотивації моральної поведінки; активізація цілеспрямованості; наполегливості; самостійності; посилення інтересу до моральних проблем й пошуку ефективних способів їх розв'язання; здатність до рефлексії як передумови усвідомлення своїх професійно необхідних якостей; розширення досвіду міжособистісного спілкування; формування моральних знань та вироблення власного ставлення до людини і суспільства. Водночас цей вік характеризується суперечностями між прагненнями до істини і невмінням зрозуміти її моральну сутність, устремлінням до позитивного ідеалу, самостійності та відсутністю здатності ефективного його досягнення, небажанням бути «виховуваним» і недостатнім розвитком умінь самовиховання [9, с.8].

Зростання соціального значення юриспруденції та піднесенням ролі державної служби, реформування місцевого самоврядування викликає нагальну потребу в підготовці управлінців і правників нової генерації, здатних виконати Конституційну вимогу (стаття 3) щодо забезпечення прав і свобод людини, захисту її життя і здоров'я, честі і гідності.

Слід зважати і на те, що юриспруденція належить до тих видів людської діяльності, де моральність і духовність передують професійній майстерності [11, с.5].

Ю.Шемшученко наголошує, що «...ми загалом переоцінюємо суспільне значення права, бо переважна більшість громадян, які живуть, не порушуючи закон, за все життя Кримінального кодексу і в руках не тримали, а може, й не знають про його існування. Вони живуть згідно з мораллю. І цього, видається, досить. Тож уже з цього суто функціонального погляду *мораль* є важливішою за *право*» [12, с.18].

Особливо необхідні майбутнім професіоналам високий рівень моральної культури, сформовані морально-вольові якості та наявність у кожного з них стійкої, усвідомленої системи моральних переконань та цінностей. Ігнорування ними моральних норм та принципів призводить до порушень законності, зловживання владою і службовим становищем, всюдозволеності, несправедливості та суб'єктивізму, деформації правової та й моральної свідомості, корупції та здирицтва.

Саме тому вивчення та сприйняття студентами етичних проблем своєї професії, знання та дотримання ними загальноприйнятих моральних норм стає необхідною умовою підготовки. Для цього необхідно послідовно і цілеспрямовано утверджувати професійну етику в якості головного спонукального мотиву і критерію оцінки якості майбутньої професійної діяльності.

У діючих ще з 1995 р. Концептуальних засадах гуманітарної освіти в Україні (вища школа) підкреслюється, що особливе навантаження в галузі гуманітарної освіти належить таким навчальним предметам як «Етика», «Естетика та мистецтвознавство», «Екологія», «Релігієзнавство», «Риторика» тощо, а головними структурними елементами гуманітарної освіти є психолого-педагогічна підготовка.

Сьогодні «Естетика» і «Риторика» («Ораторське мистецтво») відсутні у навчальних планах факультетів Хмельницького університету управління та права.

«Етика» як навчальна дисципліна витримала складні трансформаційні процеси і тепер читається на першому курсі юридичного факультету як «Етика (загальна і професійна)». Слід зауважити, що відповідно до Концептуальних засад гуманітарної освіти, в університеті ще у 1999 р. розпочато викладання спецкурсу «Етики юриста» для студентів 5 курсу юридичного факультету (вівся до 2004 р.). У цей же період на факультеті адміністративного менеджменту разом з навчальною дисципліною «Етика та естетика» вивчалась навчальна дисципліна «Деонтологія державного службовця», яка отримала схвальну оцінку в Національній академії державного управління при Президентові України (зокрема, у рецензії доктора юридичних наук, професора Н.Р.Нижник). На факультеті управління та економіки сьогодні читається лише «Етика», яка включає і шестигодинну складову етики професійної.

Згідно Концепції національного виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах Хмельниччини вжито ефективних заходів щодо поліпшення всього комплексу виховної роботи. Підтвердження цього була Всеукраїнська науково-практична конференція «Виховання

студентської молоді в процесі професійної підготовки: сучасний стан, проблеми і перспективи» (жовтень 2012 р.).

Так у Хмельницькому університеті управління та права, на базі якого проводилась ця конференція, окрім традиційних, активно запроваджуються нові форми позааудиторної виховної роботи із застосування надбань національної культури, образотворчого, театрального та музикального мистецтва, народної творчості. Студенти приймають участь у волонтерському русі, наданні безкоштовної правової допомоги малозабезпеченим верствам населення на базі «Юридичної клініки», роботі молодіжного «Бізнес-центру», проведенні благодійних акцій, роботі гуртів та клубів, інших активних заходах, наповнених етичним змістом.

Принципово нове розуміння сутнісних характеристик етики та її засадничої функції в системі соціального знання як першооснови всіх форм соціальної свідомості стало причиною «етичної революції». Її суть полягає у перевероті в соціальному самоусвідомленні себе людством. М.Рудакевич підкреслює, що найбільшу увагу вчених (В.Айхлера, І.Герчикової, Р.Т.Де Джорджа, Б.Сутора та інших) привернула проблема відповідності політики й економіки природі людини, вирішення якої вони вбачають у постановці в основу державного управління вищих моральних цінностей – свободи, справедливості, солідарності, чесності, відповідальності, прозорості й відкритості. Це актуалізувало дослідження практичних проблем етики – етики трудової діяльності (ділова етика), політики, бізнесу, адміністративної, професійної етики, у тому числі й етики державних службовців [13, с.5].

Яскравим свідченням розуміння ролі етики в сучасному українському суспільстві є прийняття Закону України «Про правила етичної поведінки» 17 травня 2012 р. Він визначає керівні норми поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, судді, народні засідателі і присяжні, посадові та службові особи прокуратури, СБУ, МВС тощо.).

Ідея гуманістичної спрямованості демократичної держави, яка плідно використала надбання етичної науки як практичної філософії, постала на підготовленому ринковою економікою досвіді морально-етичного регулювання економічних відносин. Так, аналіз економічного стану України говорить про викривлений розподіл суспільного продукту на користь кланово-корпоративних утворень, соціальний – про диспропорції в розвитку суспільства, яке має тенденцію до деградації, а етичний аналіз повинен визнати моральну ерозію нормативно-ціннісних засад існування соціуму [15, с.17].

Слід підкреслити, що досягнення науковців і практиків у вивченні «етики бізнесу», «ділової етики» як теорії і практики ділових відносин та поведінки в різних сферах суспільного виробництва набули в останню чверть ХХ ст. визнання як на рівні окремої організації, держави, так і в міжнародній практиці. Більше того, розвиток ринкової економіки, потребуючи чітко встановлених *морально-правових регуляторів*, зумовив необхідність аналогічного підходу до державного регулювання цими процесами. Гуманізація суспільних відносин стала розглядатися як двосторонній процес взаємодії держави і суспільства. У цьому процесі провідна роль належить державі і службовцям, які зобов'язані демонструвати суспільству власною працею і поведінкою взірець відданості вищим моральним та іншим суспільним цінностям. Роль суспільного лідера – моральна місія держави в суспільстві, практична реалізація якої зумовлює особливі вимоги до етики юристів, державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування [13, с.5–6].

Висновки... Таким чином ретроспективний аналіз наукових джерел та практичний досвід роботи в вищій школі дають підставу зробити висновок, що в сучасних умовах роль *етики* як системоформуючого чинника виховання студентської молоді значно підвищилася. Водночас у наукових публікаціях визначаються деонтологічні вимоги до майбутніх професіоналів, проте проблема практичного впровадження етичних вимог і формування належного рівня моральної культури майбутніх правознавців та управлінців залишається поза увагою.

Перспективними в цьому напрямку вважаємо вивчення досвіду навчання професійної етики у вищих навчальних закладах інших держав.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алпеева Т. М. Философия культуры : [моногр.] / Т. М. Алпеева. – Минск : Веды, 2004. – 452 с.
2. Канке В. А. Современная этика: учебник / В. А. Канке. – [3 изд.]. – М. : Омега-Л, 2009. – 393 с.
3. Найдюнов І. М. Етика – естетика: дидактичний зміст : навч. посіб. / І. М. Найдюнов. – К. : Кондор, 2011. – 550 с.
4. Якубов Ф. Реформы и нравственность / Февзи Якубов // 2000. – 2010. – № 51. – С. 4.
5. Виступ Патріарха Кирила перед учасниками ІV міжнародного фестивалю православних ЗМІ «Віра і слово» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www/patriarchia.ru/ua/db/print/1297-024.html>.
6. Богданова Н. Г. Ціннісно-орієнтаційний контекст життєтворчості особистості / Н. Г. Богданова // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2011. – № 6 (104). – С. 25–26.

7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
8. Яремчук С. С. Соціологія : навч. посіб. / С. С. Яремчук. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 296 с.
9. Українська хартія вільної людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>.
10. Лукач О. М. Формування моральної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. М. Лукач. – К., 2013. – 20 с.
11. Гребеньков Г. В. Юридична етика : навч. посіб. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К. : Алерта, 2004. – 209 с.
12. Шемшученко Ю. С. Шістдесят років – вік мудрості / Ю. С. Шемшученко // Віче. – 2009. – № 9. – С. 16–18.
13. Рудакевич М. І. Професійна етика державних службовців: теорія і практика формування в умовах демократизації державного управління : [моногр.] / М. І. Рудакевич. – Тернопіль : Астон, 2007. – 398 с.
14. Закон України «Про правила етичної поведінки» 17.05. 2012 р. // ВВР. – 2013. – № 14. – Ст. 94.
15. Нечипоренко В. О. Проблема ціннісної переорієнтації в суспільствах перехідного типу / В. О. Нечипоренко // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2011. – № 6 (104). – С. 17.

Анотація

А.І.Денищук

Этика как системоформирующий фактор воспитания студенческой молодежи в процессе профессиональной подготовки будущих юристов и управленцев

В статье сосредоточено внимание на обосновании объективной необходимости и исторической обусловленности дальнейшей гуманизации образовательного процесса у высшей школе путем усиления роли этики как системообразующего фактора воспитания студенческой молодежи.

Ключевые слова: *этика, мораль, гуманизация, учебно-воспитательный процесс, ценности, студенты, воспитание.*

Summary

O.I.Denyshchuk

Ethics as a System Forming Factor of the Students' Education in the Process of Professional Training of the Future Lawyers and Managers

The attention in the article is paid to the grounding of objective necessity and historic grounding of the further humanization of educational process in high school by means of strengthening of the role of ethics as a system forming factor of the students' education.

Key words: *ethics, morality, humanization, educational process, values, students, education.*

Дата надходження статті: «25» березня 2013 р.

УДК 502:373.3(492)

О.І.ДЕРКАЧ,
аспірантка
(м.Житомир)

Формування природоохоронного досвіду в молодших школярів Нідерландів

У статті висвітлено результати спостережень за формуванням природоохоронного досвіду молодших школярів у Нідерландах. Виконано порівняльний аналіз екологічного навчання та виховання голландських і українських дітей з метою залучення позитивного досвіду, ознайомлення з новими підходами й використанням їх у розвитку та удосконаленні вітчизняних методик. Проаналізовано екологізацію шкільних підручників початкової школи Нідерландів. Розглянуто особливості проведення навчальної екскурсії в природу та дослідницької діяльності молодших школярів у зоопарках країни. Відображено вплив батьків на формування природоохоронного досвіду дітей та роль громадськості в цьому процесі.

Ключові слова: *Нідерланди, молодші школярі, вчитель початкових класів, екологічна культура, формування природоохоронного досвіду.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Із входженням України до Болонського процесу виникає гостра потреба в наблизненні українського освітнього простору до європейського виміру. В зв'язку з цим актуалізується проблема формування природоохоронного досвіду молодших школярів, зокрема, в Нідерландах.

Вивчення екологічного виховання дітей в освітньому процесі Нідерландів – активного учасника європейського співтовариства, сприятиме формуванню екологічної культури українських дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз досліджень і публікацій... Основні напрями та перспективи формування природоохоронних знань, умінь і навичок, об'єктивні й суб'єктивні передумови ставлення особистості до природи на основі гармонійного співіснування з нею розкрито в дослідженнях